DE HEREN VAN DER GOUDE. HET ONTSTAAN DER STAD. SOPHIA VAN DER GOUDE EN JAN VAN RENESSE. GOUDA KOMT IN HET BEZIT VAN DE GRAAF VAN HOLLAND.

† P. VAN BALEN

Eerst in 1243 wordt ridder Dirk van der Goude genoemd als getuige bij het opmaken van een oorkonde door de graaf van Holland, Floris V. Hieruit blijkt, dat deze Dirk op vriendschappelijke voet stond met de graaf en dat hij een man van aanzien was. Uit de hereboer begon een edelman te groeien. Later lezen we van Sophia van der Goude. Of zij een dochter of een kleindochter van bovengenoemde Dirk was, is onbekend. Zij betaalde aan de proost voor het leen Broek per jaar de somma van zes solidi (schellingen), wat zeker niet te veel was.

Zij zag de macht van proost en kapittelheeren overgaan op Floris V, graaf van Holland. Langzamerhand werd hij ook beschouwd als de eigenlijke heer, want hij bezat een leger, om kracht aan zijn wensen bij te zetten; de proost daarentegen had slechts geestelijke wapenen. Zo gebeurde het, dat Floris aan zijn verdienstelijke minister en veldheer Nicolaas van Cats, die voogd over Sophia van der Goude was, de voorrechten schonk, die de Graaf aan de nederzetting langs de Gouwe toedacht. Aan het kronkelende riviertje was langzamerhand een dorp ontstaan, dat zich steeds uitbreidde.

Evenals in Rotterdam en Schiedam moet hier gedacht worden, aan een dam, die het binnenwater scheidde van het buitenwater teneinde overstromingen te beletten. Ter wille der scheepvaart was er in die dam een sluisdeur, die echter alleen geopend kon worden, als het water aan beide zijden van de dam ongeveer even hoog stond. Dat gebeurde gewoonlijk slechts gedurende enige uren per dag. De rest van de tijd lagen de schippers te wachten op ,,gelijk water". Zij hadden dan de tijd om met elkaar te babbelen, en bier te drinken in de huizen bij de sluis. Er ontstond geleidelijk gelegenheid om inkopen te doen van eetwaren en scheepsbenodigheden. De boeren brachten graan, boter, kaas en vlees aan. Er vestigden zich ook handwerkslieden, die de

boeren en schippers hun diensten en hun waren aanboden. Als resultaat der vereniging van al deze verschillende elementen, groeide het vlek zo sterk, dat het in 1272 stadsrechten verkreeg.

De Haven, mogelijk oorspronkelijk een natuurlijk water, werd uitgediept en verbreed. De uitgegraven aarde werd tot verhoging der beide oevers gebruikt. Ook thans nog liggen Oost- en Westhaven hoger dan de omgeving. De meeste stegen hellen daar nu nog min of meer af. Langs de IJssel sloten de havenkaden aan bij de rivierdijken, die toen heel wat lager waren dan thans. Aan het andere einde van de Haven sloten de kaden aan bij de dam. De hoek Westhaven—Hooge Gouwe ligt zeer hoog boven het water. Waarschijnlijk heeft in deze omgeving de dam met de sluis gelegen. Hier vindt men ook het oudste deel der stad, dat ongeveer tot het Nonnenwater liep.

Ook langs de beide oevers van de Haven werden huizen opgetrokken. Aan de Westzijde strekte de stad zich uit tot de Raam, waar de primitieve wallen lagen. Ook op enige afstand van de Oosthaven vond men een wal, terwijl het grachtje langs de Spieringstraat een deel van de stadsgracht vormde. Dat was de ,,oude" stad. Die naam komt in oude archiefstukken herhaaldelijk voor; de rest vormde de ,,nieuwe" stad.

Van de oorkonde van 1272, waarbij Gouda stadsrechten kreeg, is het origineel verloren gegaan.

Toen de stadsregering zich in 1325 ter bevestiging der stadsrechten tot de graaf van Holland moest wenden, behielp men zich met een stuk van de bisschop van Utrecht, waarin deze o.a. mededeelde: Wij hebben gezien een stuk, luidende als volgt . . . .

Dorp en stad verschilden oorspronkelijk hierdoor, dat de dorpelingen in hun eenvoudige samenleving bestuurd werden volgens het overgeleverde gewoonterecht, terwijl in een stad met schipperij, handel en nijverheid de zaken meer gecompliceerd waren en men daar dus behoefte had aan andere wetten en verordeningen. Schout en schepenen der stad bezaten dan ook het recht ,,keuren" te maken. Deze golden ook in het rechtsgebied der stad. Dat te Gouda was vierendhalf honderd gaarden lang en breed, d.i. ruim 1300 meter, met een oppervlakte van ongeveer 170 hektaren. Ook gaf de graaf een soort Wetboek van strafrecht. Kwam er oorlog, dan moest Gouda voor 5 manschappen zorgen; Moordrecht daarentegen voor 9 man en een kogge (schip). Wel een

bewijs, van welk een geringe betekenis de stad van der Goude oorspronkelijk geweest is.

Sophia van der Goude huwde waarschijnlijk voor of in het jaar 1280 met de jonge Jan van Renesse, een Zeeuwsch edelman, die zeer in de gunst stond bij graaf Floris V. In die tijd werd Gouda tot het graafschap Holland gerekend, hoewel Sophia in 1287 nog erkende, dat zij het landschap Broek van Oud-Munster in leen hield. Toen de graaf in 1295 een commissie benoemde om zijn rechten op de grenzen van het Sticht vast te stellen, werd als grens aangewezen het veenwatertje „de Oude Gouwe", dat ten oosten van het rechtsgebied der stad Gouda naar de IJssel vloeide. Het is reeds lang verdwenen, waarschijnlijk stroomde het ter plaatse, waar thans de Bodegraafsche Straatweg ligt en bereikte het de IJssel even voorbij de Haastrechtse brug. De grafelijke riviertol bevond zich nog in 1274 te Moordrecht, maar werd toen waarschijnlijk naar Gouda verplaatst. Aan de Hanepraai (= aanpraai) werden de schepen gepraaid of aangeroepen om hun tolgeld te betalen, als ze van het Oosten uit het graafschap binnenvoeren. De Hanepraaisluis ligt nog altijd dicht bij de korenmolen op de Punt. Floris opvolger, graaf Jan, stond gedurende de eerste tijd van zijn regering sterk onder de invloed van Jan van Renesse. Doch diens tegenstander, Wolfert van Borselen, wist hem uit de regering te werken. Jan vertrok, beschuldigd van verraad, naar zijn slot te Renesse, dat de graaf belegerde en ten slotte overmeesterde.

Jan van Renesse werd verbannen en zijn goederen verbeurd verklaard. Blijkbaar kreeg Sophia vergunning op haar goederen te Gouda te blijven wonen en er de inkomsten van te trekken. Haar man trok naar Vlaanderen. Bij de inval der Vlamingen in 1304 streed Jan van Renesse mede aan de zijde van de vijand, hij nam weer bezit van Gouda en bevond zich weldra te Utrecht, waar hij de oproerige gilden tegen hun bisschop steunde. Toen de macht der Vlamingen ineenstortte, vluchtte hij met andere edelen naar het Zuiden, doch verdronk bij het overvaren van de Lek. Uit zijn huwelijk met Sophia sproot slechts een dochter, Margaretha, die later huwde met Arnold van Stein, doch zij heeft niet over de stad van der Goude geregeerd, want na haar moeders dood in 1305 verviel het Goudse leen aan de graaf. De oorspronkelijke eigenaars, de proost en het kapittel van Oudmunster, hadden voortaan het toekijken.